

Szkoły ewangelickie w kontekście pluralistycznego środowiska edukacyjnego

Protestant schools in the context of a pluralistic educational environment

Słowa kluczowe: szkoły wyznaniowe, edukacja protestancka, pedagogika szkolna, pluralizm i edukacja religijna

Keywords: denominational schools, Protestant education, school pedagogy, pluralism and religious education

Streszczenie

System oświatowy w Polsce przewidują istnienie szkół różnych typów. Zdecydowanie największą grupę stanowią szkoły publiczne, często zwane państwowymi. Obok takich szkół dopuszcza się działalność szkół o zindywidualizowanych profilach wychowawczych prowadzonych przez osoby prywatne, organizacje społeczne i wyznaniowe. Do tej grupy szkół zaliczają się szkoły ewangelickie. Szkoły te stanowią zdecydowaną mniejszość w systemie oświaty. Działają one w ramach konkretnych środowisk edukacyjnych, które tworzą nie tylko uczniowie, nauczyciele i rodzice, lecz również wspólnota religijna wraz z jej instytucjami, np. o charakterze socjalnym i diakonijnym. Istotnym wyzwaniem dla szkół wyznaniowych jest sytuacja pluralizmu i zróżnicowania społecznego. W niniejszym artykule przedstawimy implikacje wynikające z pluralistycznego charakteru środowiska

¹ Dr Renata Ernst-Milerska, Wydział Nauk Społecznych, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie.

szkolnego dla rozumienia szkoły wyznaniowej. Punktem referencyjnym będzie sytuacja szkół ewangelickich w Niemczech.

Abstract

Education system in Poland provide for the existence of schools of various types. By far the largest group are public schools, often called state schools. In addition to such schools, schools with individualized educational profiles run by private individuals, social and religious organizations are allowed to operate. This group of schools includes Protestant schools. These schools constitute a definite minority in the education system. Protestant schools operate within specific educational environments, which are created not only by students, teachers and parents, but also by the religious community with its institutions, e.g. of a social and diaconal nature. A significant challenge for religious schools is the situation of pluralism and social diversity. In this article, we will present the implications resulting from the pluralistic nature of the school environment for understanding a denominational school. The reference point will be the situation of Protestant schools in Germany.

W oświacie polskiej – obok sektora publicznego – działają szkoły niepubliczne prowadzone przez różne podmioty. Statystycznie stanowią one mniejszość, tym niemniej odgrywają istotną rolę edukacyjną, wzmacniając pluralizm systemu oświatowego. W ramach szkolnictwa niepublicznego istnieją szkoły wyznaniowe, założone przez oficjalne jednostki kościelne. Oprócz szkół wyznaniowych działają również szkoły prowadzone przez społeczne stowarzyszenia oświatowe, które mogą definiować realizację wybranego profilu wyznaniowego. W tradycji protestanckiej – co należy podkreślić – nie istnieją szkoły *stricte* wyznaniowe, a jedynie szkoły społeczne podkreślające związek z tradycją ewangelicką, ewangelikalną lub szerzej – chrześcijańską. Niezależnie od różnic koncepcyjnych wszystkie te szkoły stoją przed wyzwaniem pluralistycznego charakteru środowiska edukacyjnego: uczniów, nauczycieli, rodziców, a także wspólnot religijnych. W tym sensie heterogeniczność środowiska szkolnego staje się cechą tych placówek, a zarazem wyzwaniem, przed którym stoją.

W powyższym kontekście pojawia się kluczowe pytanie dotyczące tożsamości szkół ewangelickich. W Polsce nie ma całościowych badań

w tym zakresie. Z tego też względu odwołuję się do dyskursu dotyczącego szkół ewangelickich w Niemczech. Jest to uzasadnione deklaracją programową samego Kościoła: „Kształcenie jest i pozostanie konstytutywną cechą Kościoła ewangelickiego” (EKD 2009, 76).

Niniejszy artykuł jest kontynuacją moich poprzednich publikacji, w których analizowałam idee dialogu, inkluzji oraz profilu konfesyjnego kształcenia ewangelickiego (Ernst-Milerska 2020, 2022, 2024). Przedmiotem obecnych dociekań jest analiza autoidentyfikacji szkół ewangelickich w kontekście pluralistycznego środowiska edukacyjnego na przykładzie wybranych kwestii poruszanych w dyskursie niemieckim. Impulsem dla opracowania artykułu było opublikowanie w 2024 roku nowego raportu dotyczącego statystyki i merytorycznych wyznaczników szkół ewangelickich w Niemczech (EKD 2024).

1. Raport EKD: „Statistik Evangelische Schulen in Deutschland” (2024)

Kościół ewangelicki w Niemczech (EKD) publikuje cykliczne, obszernie memoranda dotyczące kwestii społecznych, politycznych i edukacyjnych. Cechują się one konwergencją różnych perspektyw poznawczych. W obszarze edukacyjnym są to nie tylko dyskursy teologiczne i pedagogiczne, lecz również wyniki szeroko pojętych badań społecznych.

Memoranda EKD stanowią rodzaj intelektualnych i społecznych drogowskazów na drodze radzenia sobie z współczesnymi wyzwaniami stojącymi przed Kościołem i społeczeństwem jako całością. Mają one różny poziom autoryzacji: od Rady EKD (najwyższa ranga) po specjalistyczne komisje. Mimo tych różnic każdorazowo są one autoryzowane przez Kościół. Nie stanowią zbioru autorytatywnych twierdzeń, lecz są drogowskazem i impulsem do dalszego namysłu i kształtowania ewangelickiej tożsamości. Z tego względu zyskują szersze znaczenie. W tym sensie mogą one inspirować również namysł nad recepcją pluralizmu przez szkoły wyznaniowe w Polsce.

Współczesną debatę w kwestiach edukacyjnych rozpoczęły memora-nda poświęcone nauce religii w szkole w kontekście imperatywów porozumienia i zachowania indywidualnej tożsamości (EKD 1995), następnie memorandum dotyczące miary (istoty) człowieczeństwa w kontekście prób standaryzacji kształcenia i oceniania jego jakości przez pryzmat wymiernych kompetencji (EKD 2005) oraz memorandum poświęcone rozumieniu kształcenia ogólnego oraz odpowiedzialności edukacyjnej Kościoła realizowanej w różnych obszarach pracy pedagogicznej i społecznej (EKD 2009).

Jedną z najbardziej istotnych form działalności pedagogicznej Kościoła, oprócz lekcji religii oraz kształcenia ustawicznego, są szkoły ewangelickie. Podstawę refleksji stanowi memorandum poświęcone autoidentyfikacji, efektywności oraz perspektywom rozwojowym szkół ewangelickich (EKD 2008). W 2020 roku opublikowano szczegółowy raport w tej kwestii. Uwzględniał on dane za lata 2017-2019 (EKD 2020a).

W maju 2024 roku ukazał się kolejny raport obejmujący najnowsze dane z badań przeprowadzonych w okresie 2022-2023. Obecnie przedstawię główne wyniki oraz ich pedagogiczną rekapitulację (EKD 2024).

Autorzy raportu zaznaczają, że liczba szkół może być niepełna, zwłaszcza że zaistniała różnica *in minus* w stosunku do raportu z 2020 (EKD 2020a). W obecnym badaniu zebrano dane od 362 podmiotów prowadzących szkoły ewangelickie (najczęściej od 1 do 4 placówek). Badaniem objęto 1027 szkół ogólnokształcących i zawodowych, w których naukę pobierało 210 962 uczniów (1,9% uczniów w skali Niemiec) oraz pracowało 24 536 nauczycieli, spośród których ok. 57% było zatrudnionych w pełnym wymiarze czasu pracy (EKD 2020a, 10). Głównymi podmiotami prowadzącymi szkoły są stowarzyszenia (40,1%), spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (29,6%), fundacje (17,4%). Kościół i jego bezpośrednie jednostki (np. parafie) stanowią jedynie 7,2% podmiotów prowadzących.

Szkoły ewangelickie stanowią w Niemczech statystyczną mniejszość. Przykładowo: spośród 32 206 szkół kształcenia ogólnego na różnych

poziomach zaledwie 623 placówki to szkoły ewangelickie (1,9%). Wśród szkół specjalnych szkoły ewangelickie stanowią 6,2% placówek (172). Zdecydowana większość szkół ewangelickich działa na poziomie podstawowym oraz w ramach szkolnictwa specjalnego.

Z perspektywy koncepcyjnej podstawową rolę odgrywa rozdział 4 raportu: „Cechy rozpoznawcze kształcenia ewangelickiego w szkołach ewangelickich”. Obecnie zrekonstruujemy przedstawione w tym rozdziale tezy.

Raport odwołuje się do teologicznego pryncypium tożsamości szkół ewangelickich, którym jest odniesienie do Ewangelii jako podstawy wiary i życia. Pryncypium to zostało w następujący sposób opisane w pierwszym memorandum EKD poświęconym szkołom ewangelickim:

Najgłębsza cecha wspólna wszystkich szkół prowadzonych przez instytucje ewangelickie opiera się na odniesieniu do Ewangelii jako podstawy wiary i życia. Przedstawiciele reformacji definiowali prawdziwą jedność Kościoła chrześcijańskiego z perspektywy czystej nauki Ewangelii o Jezusie Chrystusie i sprawowania sakramentów (Wyznanie augsburskie VII). Szkoły ewangelickie identyfikują się z tą tradycją. Deklaratywny związek z Ewangelią definiuje ich wspólne samorozumienie. Odniesienie do Ewangelii może być podzielane także przez inne szkoły. Szkoły państwowe w Niemczech wielokrotnie świadomie opierają wychowanie na fundamencie chrześcijańskiej tradycji i kultury wartości, co jest również umocowane prawnie w konstytucjach części krajów związkowych. Jednak szkoły państwowe, poza wyjątkami, a mianowicie szkołami wyznaniowymi prowadzonymi przez jednostki państwowe, nie mogą i nie powinny deklaratywnie zakładać związku z Ewangelią (EKD 2008, 38).

Tym stwierdzeniem EKD akcentuje z jednej strony specyfikę szkół ewangelickich, z drugiej wyraża poparcie dla autonomii światopoglądowej oświaty państwowej.

Autorzy raportu z 2024 roku do wyznaczników szkół ewangelickich zaliczyli następujące kwestie (EKD 2024, 26-32):

1. „Kształcenie ewangelickie przez edukację religijną względnie naukę religii”. Cechą szkół ewangelickich jest prowadzenie edukacji

religijnej w postaci lekcji religii ewangelickiej. Jak stwierdzają autorzy raportu, 98,8% szkół prowadzących kształcenie ogólne oraz 75,6% szkół zawodowych prowadzi lekcje religii ewangelickiej. 85,1% szkół ewangelickich zadeklarowało w swoich dokumentach programowych bezpośredni związek z religią i realizację kształcenia religijnego wykraczającego poza tradycyjną naukę religii. Lekcje religii ewangelickiej nie są jednak podstawowym wyznacznikiem 'ewangelickości' szkół ewangelickich. Przypomnijmy, że w Niemczech obowiązkowy charakter nauki religii jest umocowany konstytucyjnie i dotyczy *de facto* wszystkich szkół, poza niewielkim odsetkiem tzw. szkół neutralnych światopoglądowo.

2. „Kształcenie ewangelickie przez zaangażowanie społeczne”. Cechą szkół ewangelickich jest powiązanie kształcenia z zaangażowaniem społecznym środowiska szkolnego, zwłaszcza w działalność diakonijną – pomocową i charytatywną. Działalność taka jest prowadzona przez 71.1% placówek. Często jest ona formalizowana jako instytucjonalna kooperacja szkoły z instytucjami diakonijnymi Kościoła. W tym kontekście opracowano nową koncepcję edukacyjną, zwaną *'service learning'*. Jest to metoda projektowa zorientowana na realizację zadań prospołecznych w kooperacji z partnerami zewnętrznymi.
3. „Kształcenie ewangelickie przez usieciowienie”. Cechą szkół ewangelickich jest zakorzenienie kształcenia w ramach sieci podmiotów zewnętrznych (usieciowienie kształcenia). Podejście to jest związane z szerokim rozumieniem środowiska kształcenia, do którego nie zalicza się wyłącznie uczniów, nauczycieli i rodziców, lecz również szeroko rozumianą wspólnotę lokalną. Idea ta ma wiele wspólnego z koncepcjami pedagogiki reformy. W przypadku szkół ewangelickich istotnym elementem edukacji jest jej zakorzenienie w działalności lokalnego samorządu i wspólnoty, społeczności religijnej, instytucji diakonijnych, organizacji

społecznych i pomocowych. Warto podkreślić, że 79,5% szkół zadeklarowało współpracę z organizacjami społecznymi niezależnymi od Kościoła ewangelickiego.

4. „Kształcenie ewangelickie przez inkluzję”. Cechą szkół ewangelickich jest zasada inkluzji, włączania i integracji społecznej środowiska szkolnego. Zasada ta dotyczy dwóch kwestii: po pierwsze – integracji uczniów z różnych środowisk i po drugie – integracji uczniów w ramach edukacji specjalnej. Należy stwierdzić, że w raporcie została wyeksponowana przede wszystkim druga kwestia: inkluzja osób z niepełnosprawnościami.
5. „Kształcenie ewangelickie przez kształtowanie przestrzeni edukacyjnej”. Cechą szkół ewangelickich jest ponadstandardowa liczba pomieszczeń ogólnodostępnych dla nauczycieli i uczniów. Są to miejsca interakcji społecznych, ale także samodzielnego uczenia się i wyciszenia. 77,6% szkół dysponuje pomieszczeniami do indywidualnych rozmów, 72,6% – pomieszczeniami do samodzielnej nauki, 39,7% – pomieszczeniami przeznaczonymi do indywidualnego namysłu i refleksji.
6. „Kształcenie ewangelickie przez jakość”. W 78,5% placówek zostały wprowadzone procedury zabezpieczenia jakości kształcenia. 60,2% placówek kształcenia ogólnego na poziomie szkół podstawowych i ponadpodstawowych stosuje procedurę ewaluacji o charakterze wewnętrznym lub zewnętrznym.

Całość raportu kończy się akapitem zatytułowanym: Szkoły ewangelickie jako miejsca innowacji i pluralizmu:

Trend wzrastającej liczby szkół zbiorczych, zespolonych [REM: spajających różne typy placówek], ukazuje siłę innowacyjną szkolnictwa ewangelickiego. Ewangelickie podmioty prowadzące nie obstają przy dotychczasowych koncepcjach szkoły, lecz kierują się nowymi drogami i dążą do sprawiedliwości edukacyjnej, która dzięki szkołom zbiorczym w szczególny sposób może zostać zrealizowana. [...] Dzięki tworzeniu fundacji i stowarzyszeń ujawnia się również społeczne zakorzenienie szkół ewangelickich (EKD 2024, 29).

2. Oblicza pluralizmu

2.1. Uczniowie z historią migracyjną

Oświata w większości państw europejskich staje wobec wyzwań związanych z migracją. O ile w państwach postkolonialnych, które były w obozie zwycięzców po I i II wojnie światowej, nadano przynajmniej części obywatelom kolonii obywatelstwo tego państwa, o tyle w Niemczech migracja miała inny charakter. Ograniczone demograficznie Niemcy otworzyły się w latach 50. i 60. XX wieku na migrację zarobkową. W ostatnich dekadach migracji zarobkowej towarzyszyła migracja narodowościowa, np. z terenów byłego Związku Radzieckiego (potomkowie niemieckich osadników w Rosji) oraz migracja uchodźców z różnych państw. Przyczyniło się to do znacznego wzrostu odsetka osób pochodzących z innych państw.

Niemcy są republiką o ustroju federalnym. Tworzy ją 16 krajów związkowych. Szkolnictwo znajduje się pod nadzorem państwa i jednocześnie podlega zwierzchnictwu władz poszczególnych 'landów'. Z tego względu jest zróżnicowane organizacyjnie. Liczba ludności Niemiec jest ponad dwukrotnie wyższa od liczby mieszkańców Polski. Wynosi ona obecnie według dwóch wiarygodnych źródeł od ok. 82,8 mln mieszkańców (Statistisches Bundesamt 2024) do 84,7 mln (Statista 2024), wśród których od 9,7 mln. (Statistisches Bundesamt 2024) do 13,9 mln (Statista 2024) to obcokrajowcy. Dane w tym zakresie są więc rozbieżne. Według portalu Statista cudzoziemcy stanowią ok. 15% społeczeństwa niemieckiego. Odsetek cudzoziemców oraz osób z historią migracyjną łącznie szacuje się na 25% mieszkańców. W roku szkolnym 2023/2024 w szkołach niemieckich pobierało naukę ok. 8,8 mln. uczniów (dokładnie: 8 819 489). I najważniejsze dla naszych dalszych dociekań: 29% uczniów miało za sobą historię migracyjną (Statistisches Bundesamt 2024).

W ostatnich dwóch dekadach usankcjonowany został termin 'uczniowie z tłem (kontekstem) migracyjnym' ['Schüler mit Migrationshintergrund']. Niemiecki Urząd Statystyczny, kierując się propozycją komisji

rządowej z 2021 roku, stosuje obecnie nowe pojęcie: 'uczniowie z historią migracyjną' ['Schüler mit Einwanderungsgeschichte'].

Wprowadzenie pojęcia 'uczniowie z historią migracyjną' miało za zadanie jednoznacznie dookreślenia zjawiska migracji oraz definicji cudzoziemskiego pochodzenia. Uczniowie/osoby z historią migracyjną to osoby, które przybyły do Niemiec po 1950 roku oraz ich dzieci. Termin 1950 jest historyczną cezurą czasową. Od tego momentu stosujemy pojęcie 'historii migracyjnej'. Oznacza to, że pojęcie to stosuje się także do osób przybyłych obecnie. Wyobraźmy sobie współczesną migrację. Każda osoba, która zamieszkała po 1950 roku na terenie Niemiec, jest klasyfikowana jako osoba z historią migracyjną w pierwszej generacji. Dzieci tych osób, urodzone na terenie Niemiec, będą osobami z historią migracyjną w drugiej generacji. Ale w kolejnym pokoleniu (dzieci dzieci) będą traktowane już jako uczniowie rodzimi. Historię migracyjną kończy się na drugiej generacji. Oznacza to zarazem, że wnuki osób, które przybyły do Niemiec w latach 50. i 60. XX wieku jako migranci zarobkowi nie będą klasyfikowane jako uczniowie z historią migracyjną, mimo iż często dalej pozostają we własnych 'bańkach' kulturowych i językowych.

Konkludując, 29% uczniów (prawie 1/3) jest klasyfikowana jako 'uczeń z historią migracyjną'. Oznacza to, że ok. 2,52 mln. uczniów w Niemczech ma dodatkowy rdzeń narodowościowy i kulturowy. Do tej liczby należy doliczyć pozostającą poza statystyką sporą liczbę uczniów, którzy stanowią 3 pokolenie migrantów, a jak dowodzą tego m.in. badania PISA ciągle pozostają w swoich 'bańkach' migracyjnych. Tzw. tło migracyjne stanowi w Niemczech najważniejszy czynnik różnicujący osiągnięcia edukacyjne uczniów. Wydaje się, że odsetek uczniów z historią migracyjną nie będzie malał. Po pierwsze, Niemcy są ciągle często wybieranym krajem migracyjnym przez uchodźców. Tak więc liczba uczniów z historią migracyjną będzie zasilana przez kolejne grupy czekające obecnie na zalegalizowanie pobytu. Po drugie, należy pamiętać, że rodziny z historią migracyjną wykazują się znacznie

wyższym poziomem dietności aniżeli społeczeństwo rodzime. W szkole kumulują się odrębne tradycje. Z tego względu środowisko szkolne jest pluralistyczne, zróżnicowane różnymi historiami pochodzenia – od historii pochodzenia rodzimego do historii imigracji.

2.2. Zróżnicowanie religijne i bezwyznaniowość.

Dane dotyczące przynależności religijnej można określać, uwzględniając deklarowany w urzędzie skarbowym podatek religijny. Nie uwzględnia on wszystkich uwarunkowań. Instytut Statista publikuje dane sumujące wyniki sondaży dotyczące przynależności religijnej. Liczba wyznawców kształtuje się następująco: rzymscy katolicy – 20,4 mln., ewangelicy zrzeszeni w krajowych Kościołach ewangelicznych – 18,6 mln., wyznawcy islamu – 5,5 mln., prawosławni – 1,7 mln., buddyści – 0,3 mln., hinduiści – 0,1 mln., jezydzi (religia Kurdów) – 0,1 mln., wyznawcy judaizmu – 0,1 mln („Statista” 2024). Oznacza to, że ok. połowa społeczeństwa Niemiec jest bezwyznaniowa. Brak deklaracji przynależności religijnej nie oznacza ateizmu. Między innymi z tego względu Kościół ewangelicki wydał memorandum dotyczące edukacji religijnej w kontekście problemu bezwyznaniowości. Przypomnijmy. Nauka religii, a w konsekwencji także przedmiot alternatywny (etyka i jej wariacje), jest przedmiotem obowiązkowym. Często zdarza się, że uczniowie bezwyznaniowi, a niekiedy także przynależący do innych tradycji religijnych, wybierają naukę religii ewangelickiej.

2.3. Heterogeniczność jako pogłębiony pluralizm.

W dyskursie społecznym pojęcie pluralizmu zostało pogłębione. W języku niemieckim na czoło wybijają się trzy pojęcia. Pierwsze dwa wyrażają faktyczność środowiska społecznego i w konsekwencji – szkolnego: *‘Diversität’* [zróżnicowanie] i *‘Heterogenität’* [heterogeniczność]. Trzecie pojęcie to inkluzja. Inkluzja jest postulatem społecznym i pedagogicznym, wynikającym ze zdiagnozowania zróżnicowania i heterogeniczności (Hericks 2023). Postulat ten

za uniwersalny cel definiuje partycypację społeczną wszystkich ludzi niezależnie od ich zdolności i potrzeb. Tym samym inkluzja odnosi się

bezpośrednio do wszystkich form organizacyjnych, dyskursów i przepisów prawnych, które implikują u osób społeczne uczestnictwo lub jego odmowę. Inkluzja jest celowościowym kierunkiem społecznej architektury (Hericks 2023b, 60).

W tym miejscu skoncentrujemy się na pojęciu heterogeniczności. Kategoria pluralizmu ma charakter ogólny. Oznacza zróżnicowanie społeczeństwa rejestrowane z meta-perspektywy. Tak rozumiany pluralizm jest postrzegane w kategoriach zróżnicowania narodowego, etnicznego, kulturowego, religijnego, ekonomicznego czy szerzej – stratyfikacji społecznej. Tymczasem pluralizm należy postrzegać znacznie głębiej. Z perspektywy teorii organizacji pluralizm powinien odzwierciedlać dylematy wynikające z polityki społecznej, technologicznej i gospodarczej, poziomu dygitalizacji i innowacyjności. Krytyczne studia nad zarządzaniem społecznym ukazują siłę władzy jako czynnik głębokich zróżnicowań, wykraczających poza odmienności narodowe, etniczne czy religijne (Zips, Marte 2023, 22).

Pogłębiony pluralizm to nie tylko szeroko rozumiane zróżnicowania społeczne, lecz również konglomerat tworzony przez spluralizowaną tożsamość jednostkową. Pojęcie heterogeniczności obrazuje nie tylko specyfikę wynikającą z czynników zewnętrznych, lecz również wewnętrznych. Nie ma ono jednoznacznie zdefiniowanej wykładni teoretycznej, zarazem jednak stało się jednym z głównych pojęć najnowszej pedagogiki.

Można wyróżnić 5 sposobów opisanie zjawiska heterogeniczności.

- 1) Ujęcie ewaluatywne: obciążenie lub szansa. Heterogeniczność jest postrzegana jako czynnik tłumaczący odstępstwa od normy przyjętej jako zasada w społeczeństwie dominującym. Innymi słowy, analizujemy zachowania z perspektywy dominujących konwencji, natomiast odstępstwa są symptomami głębszego zróżnicowania – heterogeniczności.
- 2) Ujęcie krytyczne: demaskowanie nierówności społecznych. Analiza ideologiczno-krytyczna odsłania nie tylko nierówności społeczne, lecz ich źródła, w tym procesy marginalizacji jednostek i grup społecznych

wynikające z ich odrębnej genezy i tożsamości – heterogeniczności. 3) Ujęcie deskryptywne: opis zróżnicowań indywidualnych, psychologiczno-społecznych. W tym ujęciu koncentrujemy się nie na zróżnicowaniach wynikających z dominacji i marginalizacji społecznej lub kulturowej, lecz na indywidualnych cechach jednostek – indywidualnej heterogeniczności. 4) Ujęcie dydaktyczne: indywidualizacja nauczania. Procesy nauczania nie mogą być programowane etatystycznie. Muszą uwzględniać różnice psychologiczno-społeczne i kompetencyjne uczniów – heterogeniczności. 5) Ujęcie postmodernistyczne: niedookreślenie i niejednoznaczność. To najbardziej abstrakcyjny, filozoficzny poziom analizy kondycji ludzkiej. Człowiek nie kieruje się biegunowymi rozwiązaniami różnych dylematów, lecz żyje w sferze ‘pomiędzy’ i ‘pomimo’. W tym sensie życie ludzkie jest naznaczone niejednoznacznością i kontyngencją – heterogenicznością (Walgenbach 2021).

Pluralizm obrazuje nie tylko zróżnicowania społeczne, lecz również wewnętrzne zróżnicowania w zakresie indywidualnej tożsamości jednostek i grup społecznych. I właśnie z tego względu wprowadzono do dyskursu społecznego pojęcie heterogeniczności. Środowisko szkolne jest heterogeniczne. Dotyczy to również szkół wyznaniowych, które definiują własny, ‘homogeniczny’ profil religijny, a zarazem muszą mieć świadomość ‘heterogenicznego’ charakteru uczestników edukacji. Wyniki badań przeprowadzonych w szkołach ewangelickich potwierdzają świadomość owego napięcia w przestrzeni edukacyjnej. Szkoły te są świadome własnej tożsamości konfesyjnej, a zarazem mają świadomość zróżnicowania przekonań uczestników edukacji. Tak więc to, co najważniejsze rozgrywa się pomiędzy – w swoistym „obszarze półcienia” (Rose 2022, 233-238). Owe półcienie uwzględnia i szanuje również kadra kierownicza, uwzględniając pluralistyczny charakter środowiska szkolnego (Beck 2020, 211-218).

3. Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce

Szkolnictwo wyznaniowe stanowi margines oświaty w Polsce. Pisząc o marginesie, nie mam na myśli degradacji takiej koncepcji kształcenia, lecz głównie obraz statystyczny. Twierdzę jednak, że mimo statystycznie mniejszościowego charakteru, szkolnictwo wyznaniowe jest oryginalnym fenomenem pedagogicznym. Nie jest to fenomen jednorodny i wystandardyzowany. Już chociażby ze względu na wielość światopoglądów takim być nie może. Szkoły wyznaniowe, niczym w soczewce, przybliżają nam fundamentalny problem relacji między założeniami światopoglądowymi edukacji a pluralizmem środowiska szkolnego.

W Polsce protestanci różnych wyznań stanowią zdecydowaną mniejszość. Łącznie do szeroko rozumianej tradycji protestanckiej przyznaje się ok. 130 tys. obywateli. W tej statystyce nie uwzględniamy największej denominacji dysydenckiej w Polsce, a mianowicie Świadków Jehowy (ok. 116,5 tys.) i innych nurtów tzw. badaczy Pisma Świętego (GUS 2024a, 108-109). Należy uwzględnić również fakt, że dane podane w Roczniku Statystycznym GUS, w przypadku protestantów mogą być nieznacznie zaniżone. W 2024 roku GUS opublikował nie tylko kolejne wydanie serii roczników statystycznych (obecnie dostępny jest „Mały Rocznik Statystyczny” [GUS 2024a]), lecz również wyniki spisu powszechnego z 2021 roku w odniesieniu do statystyki wyznaniowej. I tak: w przypadku wyznawców luteranizmu (Kościół ewangelicko-augsburski) podaje liczbę 60 244 wyznawców (GUS 2024a, 108), natomiast według spisu powszechnego identyfikację z tym wyznaniem zadeklarowało 65 407 osób (GUS 2024b). Niewielka różnica między danymi podawanymi w rocznikach statystycznych a wynikami spisu powszechnego nie zmienia jednak faktu zdecydowanie mniejszościowego charakteru polskiego protestantyzmu. 130 tys. osób stanowi ok. 0,35% polskiego społeczeństwa.

Szkolnictwo w Polsce jest zróżnicowane nie tylko ze względu na poziom i profil kształcenia, lecz również na rodzaj podmiotu prowadzącego daną szkołę. W roku szkolnym 2023/24 w Polsce działały 24 073 szkoły

wszystkich typów, włącznie ze szkołami dla dorosłych. Największą grupę stanowiły szkoły podstawowe (14 000 placówek i 3 007,4 tys. uczniów), szkoły branżowe I stopnia (1 695 szkół i 217,5 tys. uczniów), technika (1 858 szkół i 755,2 tys. uczniów) i licea ogólnokształcące (2 449 szkół i 806,1 tys. uczniów). Zdecydowana większość szkół to szkoły publiczne prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego różnych szczebli (GUS 2024a, 192-193). Polskie prawo oświatowe umożliwia działalność oświatową w sektorze niepublicznym, w którym szkoły – po spełnieniu określonych wymogów – zyskują uprawnienia takie same jak szkoły publiczne. Szkoły niepubliczne mogą być prowadzone przez stowarzyszenia, osoby fizyczne, jednostki biznesowe, Kościoły i organizacje wyznaniowe.

Szkołą wyznaniową *sensu stricto* jest szkoła prowadzona przez Kościół lub jego jednostkę organizacyjną instytucjonalnie związaną z tym Kościołem lub związkiem wyznaniowym. W roku szkolnym 2021/2022 organizacje wyznaniowe prowadziły 169 szkół podstawowych dla 33,8 tys. uczniów, 25 szkół branżowych dla 1 tys. uczniów i 95 liceów ogólnokształcących dla 16,6 tys. uczniów. Z perspektywy statystycznej szkoły prowadzone przez organizacje wyznaniowe stanowią zdecydowaną mniejszość na mapie oświaty polskiej (GUS 2022, 345).

Oprócz szkół typowo wyznaniowych działają szkoły prywatne – prowadzone przez osobę fizyczną lub firmę, oraz szkoły społeczne – prowadzone przez stowarzyszenia lub fundacje. Tego typu szkoły mogą zakładać identyfikację wyznaniową. Taki charakter mają szkoły protestanckie. Jak wspomniałam we wstępie, szkoły protestanckie w Polsce nie są szkołami wyznaniowymi w rozumieniu prawnego-oświatowym. Są one prowadzone przez stowarzyszenia, które w specyficzny sposób określają obecność elementów wyznaniowych w procesie nauczania i wychowania uczniów. W tradycji ewangelikalnej działa 14 placówek oświatowych, w większości na poziomie szkolnictwa podstawowego (Goch-Murzyniec 2022). W duchu etosu ewangelickiego działają szkoły społeczne podstawowe i średnie w Bielsku-Białej, Cieszyńie, Gliwicach,

Krakowie, Wrocławiu i w Warszawie. We wszystkich przypadkach są to szkoły o wysokim poziomie nauczania, uznane środowiskowo, docenione w rankingach edukacyjnych i – co interesujące – w zdecydowanej mierze skupiające uczniów z różnych środowisk światopoglądowych. W szkołach tych protestanci stanowią mniejszość (Chyła 2020).

Szkoły protestanckie w Polsce nie mają jednego standardu w zakresie obecności i zasad przekazu światopoglądowego. Wynika to nie tylko z faktu, że są prowadzone przez stowarzyszenia orientujące się na różne tradycje protestanckie, lecz również z niezależności samych stowarzyszeń. Mam świadomość, że nie można sprowadzić do jednego mianownika szkół prowadzonych przez środowiska ewangelikalne i szkół prowadzonych przez środowiska ewangelickie. Ewangelikalizm jako tradycja religijna ma charakter typowo kongregacyjny. Wspólnoty lokalne odgrywają dominującą rolę, co przekłada się następnie na działalność stowarzyszeń oświatowych. W ewangelicyzmie (protestantyzmie reformacyjnym) indywidualizm jest również mocno podkreślany. Tym niemniej jest on wpisany w ramy tradycji reformacyjnej. Ewangelickie stowarzyszenia oświatowe działają w napięciu między tym, co indywidualne, a tym, co wynika z ram tradycji. Zarazem jednak – co dotyczy protestantyzmu w całości – towarzystwa oświatowe nie koncentrują się na przekazie tradycji, lecz na tworzeniu szkół nowoczesnych, odpowiedzialnych pedagogicznie i społecznie, które jednocześnie próbują promować określony etos. Szkoły te stoją przed wyzwaniami związanymi z pluralistycznym charakterem środowiska edukacyjnego. W tym kontekście warto uwzględnić doświadczenie i dyskurs niemiecki. Jest to tym bardziej ważne, że dotyczy on również szkół wyznaniowych. W tym sensie może on stanowić punkt odniesienia w analizie sytuacji rodzimej.

4. Zakończenie: wyzwania pluralizmu

Społeczeństwo polskie jest pluralistyczne. Procesy migracyjne oraz sekularyzacyjne będą pogłębiały zróżnicowanie środowiska szkolnego. Jeszcze w okresie przed pandemią ok. 21% uczniów ostatnich klas

szkół średnich określiło się jako niezdecydowani religijnie, a 17% jako niewierzący. Z innych badań wyłania się bardziej zróżnicowany, aczkolwiek co do zasady podobny obraz (Mariański 2023, 70 i następne). Indyferentyzm religijny cechuje ok. 30% młodzieży w Polsce. Antycypując możliwe scenariusze przyszłości, warto wprowadzić do dyskursu przytoczone wcześniej pojęcia: ‘uczniowie bezwyznaniowi’ oraz ‘uczniowie z historią imigracyjną’. Szkoły ewangelickie w Polsce nie są szkołami dla ewangelików. Większość uczniów, nauczycieli i rodziców pochodzi z odmiennych środowisk. Coraz więcej z nich będą stanowiły osoby indyferentne religijnie oraz z historią imigracyjną. W niniejszym artykule zaproponowałam pogłębione rozumienie pluralizmu. Pojęciem, które to obrazuje, jest heterogeniczność. Odnosi się ono również do środowiska szkolnego i opisuje jego wewnętrzne i nieusuwalne zróżnicowanie. To z tego względu warto porównać sytuację rodzimą z doświadczeniami niemieckich szkół ewangelickich w kontekście ich konfrontacji z wyzwaniami pluralizmu. Jestem przekonana, że postulaty zaangażowania społecznego, usieciowienia, inkluzji, specyfiki kształtowania przestrzeni edukacyjnej oraz kształcenia przez jakość mogą stanowić wspólny wyznacznik szkół ewangelickich ponad granicami.

Bibliografia

- Beck, Simona. 2022. *Profilbildung evangelischer Schulen im Horizont von Pluralität. Eine qualitativ-rekonstruktive Studie zu handlungsleitenden Orientierungen von Schulleiterinnen und Schulleitern*. Münster/New York: Waxmann.
- Chyła, Anna. 2019. *Szkolnictwo ewangelickie i ewangelikalne w Polsce po 1989 roku*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- EKD. 1995. *Identität und Verständigung. Standort und Perspektiven des Religionsunterrichts in der Pluralität. Eine Denkschrift*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- EKD. 2005. *Maße des Menschlichen. Evangelische Perspektiven zur Bildung in der Wissens- und Lerngesellschaft. Eine Denkschrift*

- des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- EKD. 2008. *Schulen in evangelischer Trägerschaft. Selbstverständnis, Leistungsfähigkeit und Perspektiven. Eine Handreichung des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- EKD. 2009. *Kirche und Bildung. Herausforderungen, Grundsätze und Perspektiven evangelischer Bildungsverantwortung und kirchlichen Bildungshandelns. Eine Orientierungshilfe des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- EKD. 2020a. *Statistik Evangelische Schulen. Empirische Befunde und Perspektiven 2017 bis 2019*. Hannover: Evangelische Kirche in Deutschland (EKD).
- EKD. 2020b. *Religiöse Bildung angesichts von Konfessionslosigkeit. Aufgaben und Chancen*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.
- EKD. Wissenschaftliche Beratungsstelle Evangelische Schulen. 2024. *Statistik Evangelische Schulen in Deutschland. Engagement für eine gute Schullandschaft. Ergebnisse der Basiserhebung 2022 und der Haupterhebung 2023*. Hannover: Evangelische Kirche in Deutschland.
- Ernst-Milerska, Renata. 2020. „Idea kształcenia dialogicznego w kontekście memorandumów Kościoła ewangelickiego w Niemczech.” *Rocznik Teologiczny* 62 (2): 685-698.
- Ernst-Milerska, Renata. 2022. „Inkluzja społeczna jako projekt edukacyjny. Pedagogiczne implikacje stanowiska Kościoła Ewangelickiego w Niemczech.” *Paedagogia Christiana* 49 (1): 181-196.
- Ernst-Milerska, Renata. 2024. „Protestant Schools in Germany. The School's Religious Profile as the Subject of Pedagogical Discourse.” *Studia z Teorii Wychowania* 15 (2): 21-34.
- Goch-Murzyniec, Anna. 2022. „Kształcenie religijne jako element kultury szkoły. Studium pedagogiczne tradycji ewangelikalnej.”

- Rozprawa doktorska. Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie.
- Goch-Murzyniec, Anna. 2023. „Kultura edukacji w szkołach ewangelikalnych w Polsce.” *Rocznik Teologiczny* 64 (1): 311-325.
- Grümme, Bernhard, i Thomas Schlag, Norbert Ricken, red. 2021. *Heterogenität. Eine Herausforderung für Religionspädagogik und Erziehungswissenschaft*. Stuttgart: Kohlhammer.
- GUS. 2022. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Statistical Yearbook of the Republic of Poland*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny (Statistics Poland).
- GUS. 2024a. *Mały Rocznik Statystyczny Polski. Concise Statistical Yearbook of Poland*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny (Statistics Poland).
- GUS. 2024b. „Przynależność do wyznania religijnego. Wyniki spisu powszechnego 2021.” Dostęp: 2024.11.20. www.stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021-wyniki-ostateczne.
- Hericks, Nicola, red. 2023a. *Inklusion, Diversität und Heterogenität. Begriffsverwendung und Praxisbeispiele aus multidisziplinärer Perspektive*. Wiesbaden: Springer.
- Hericks, Nicola. 2023b. „Diversity Management – Vielfalt in der Arbeitswelt.” W *Inklusion, Diversität und Heterogenität. Begriffsverwendung und Praxisbeispiele aus multidisziplinärer Perspektive*. Red. Nicola Hericks, 43-60. Wiesbaden: Springer.
- Mariański, Janusz. 2023. *Religijność młodzieży polskiej w procesie przemian w XXI wieku*. Lublin: Akademia Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie.
- Rose, Hanna. 2022. *Evangelische Schulen zwischen Bekenntnisorientierung und Öffnung für alle*. Münster/New York: Waxmann.
- „Statistisches Bundesamt.” 2024. Dostęp: 2024.10.20. www.destatis.de.
- „Statista.” 2024. Dostęp: 2024.10.20. www.de.statista.com.
- Walgenbach, Katharina. 2021. „Heterogenität als neuer Leitbegriff der Erziehungswissenschaft. Anschlüsse für die Religionspädagogik.”

W *Heterogenität. Eine Herausforderung für Religionspädagogik und Erziehungswissenschaft*. Red. Bernhard Grümme, Thomas Schlag, Norbert Ricken, 41-56. Stuttgart: Kohlhammer.

Zips, Werner, i Angelica V. Marte. 2023. „Inklusion: (Sprach)Spiel, Satz und Gewinn? Zur notwendigen Theoretisierung eines populären Begriffs.” W *Inklusion, Diversität und Heterogenität. Begriffsverwendung und Praxisbeispiele aus multidisziplinärer Perspektive*. Red. Nicola Hericks, 11-42. Wiesbaden: Springer.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXVI

Zeszyt 4

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2024

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Ślawik, prof. ucz. – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ucz. – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ucz.

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ucz. – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska
Korekta tekstów angielskich – Karen Wasilewska
Skład komputerowy – Jerzy Sojka

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem
Wydawnictwa Naukowego ChAT
ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55
Objętość ark. wyd.: 8,5. Nakład: 100 egz.
Druk: druk-24h.com.pl
ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

IN MEMORIAM

Ks. Waldemar Preiss	651
Prof. dr hab. Karol Toeplitz.....	653

ARTYKUŁY

ALEKSANDR VLADIMIROVIČ SIZIKOV, <i>Cultural Adaptation in Ancient Translations of Ben Sira</i>	655
KAZIMIERZ PEK, <i>Towards a Theology of the Intercession of the Holy Spirit. Pneumatological and ecumenical inspirations of Augustine of Hippo in letter 130</i>	673
ANDRZEJ BACZYŃSKI, <i>Istota sakramentu i wynikająca z niej mistyczna ważność sprawowanych sakramentów Cerkwi prawosławnej</i>	691
ARTUR ALEKSIEJUK, <i>Zapłodnienie pozaustrojowe z perspektywy Kościoła prawosławnego</i>	721
ANNA RYGOROWICZ-KUŹMA, <i>O zapożyczeniach greckich w polskiej terminologii prawosławnej</i>	759
RENATA ERNST-MILERSKA, <i>Szkoły ewangelickie w kontekście pluralistycznego środowiska edukacyjnego</i>	775

MATERIAŁY

ABP JERZY (PAŃKOWSKI), <i>Inauguracja Roku Akademickiego 2024/2025. Przemówienie rektorskie</i>	795
DOROTEUSZ SAWICKI, <i>100-lecie autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce</i>	805

KRONIKA

Międzynarodowa Konferencja Naukowa <i>Przemiany Ekumenizmu</i> (8 marca 2024) (JERZY SOJKA)	821
Seminarium ze studentami Uniwersytetu w Paderborn (20-21 marca 2024) (JERZY SOJKA).....	825
Symposium naukowe „Józef Padewski: Polak – Biskup – Męczennik” (10 maja 2024) (DAMIAN HERATYM).....	827

<i>X Ekumeniczne Forum Katechetyczne (24 maja 2024)</i> (ELŻBIETA BYRTEK).....	829
<i>Inauguracja Roku Akademickiego 2024/2025 w 70. rocznicę utworzenia Akademii (8 października 2025)(JAROSŁAW ZABROCKI).....</i>	833
<i>Ogólnopolska Konferencja Biblijno-Misjologiczna „Biblia-Dialog-Kultura” (7 listopada 2024) (KONRAD BUZAŁA).....</i>	837
Wykaz autorów	840
Recenzenci <i>Rocznika Teologicznego</i> w roku 2024	841

Contents

IN MEMORIAM

Ks. Waldemar Preiss	651
Prof. dr hab. Karol Toeplitz.....	653

ARTICLES

ALEKSANDR VLADIMIROVIČ SIZIKOV, <i>Cultural Adaptation in Ancient Translations of Ben Sira</i>	655
KAZIMIERZ PEK, <i>Towards a Theology of the Intercession of the Holy Spirit. Pneumatological and ecumenical inspirations of Augustine of Hippo in letter 130</i>	673
ANDRZEJ BACZYŃSKI, <i>The Essence of the Sacraments and the Consequent Mystical Validity of the Sacraments of the Orthodox Church</i>	691
ARTUR ALEKSIEJUK, <i>The extracorporeal fertilization (IVF) from the perspective of the Orthodox Church</i>	721
ANNA RYGOROWICZ-KUŹMA, <i>About Greek borrowings in Polish Orthodox terminology</i>	759
RENATA ERNST-MILERSKA, <i>Protestant schools in the context of a pluralistic educational environment</i>	775

MATERIAŁY

ABP JERZY (PAŃKOWSKI), <i>Inauguration of the Academic Year 2024/2025. Rector's speech</i>	795
DOROTEUSZ SAWICKI, <i>Celebrating the centenary of the Orthodox Church's autocephaly in Poland</i>	805

CHRONICLE

<i>International scientific conference „Transformations of ecumenism” (8th March 2024) (JERZY SOJKA)</i>	821
<i>Seminar with students of the University of Paderborn (20-21st March 2024) (JERZY SOJKA)</i>	825

<i>Scientific Symposium “Józef Padewski: Pole - Bishop - Martyr”</i> (10 th May 2024) (DAMIAN HERATYM)	827
<i>10th Ecumenical Catechetical Forum (24th May 2024)</i> (ELŻBIETA BYRTEK).....	829
<i>Inauguration of the Academic Year 2024/2025 on the 70th anniversary</i> <i>of the Academy (8th October 2025) (JAROSŁAW ZABROCKI).....</i>	833
<i>National Biblical-Missiological Conference “Bible-Dialogue-Culture”</i> (7 th November 2024) (KONRAD BUZAŁA)	837
List of authors	840
List of reviewers of <i>Theological Yearbook</i> in 2024	841

Wykaz autorów

Aleksandr Vladimirovič Sizikov, alexsizikoff@yahoo.co.uk, Department of Biblical Studies, St. Petersburg State University, University Embankment, 7-9-11, St. Petersburg, Russia, 199034, AAI-4987-2021

Ks. Kazimierz Pek, kazimierz.pek@kul.pl, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin

Ks. Andrzej Baczyński, a.baczynski@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Ks. Artur Aleksiejuk, a.aleksiejuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Anna Rygorowicz-Kuźma, anna.rygorowicz-kuzma@uwb.edu.pl, Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Plac Niezależnego Zrzeszenia Studentów 1, 15-420 Białystok

Renata Ernst-Milerska, r.ernst@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa